

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

246192

การพัฒนารูปแบบที่ตนเอง: ศึกษากรณี แหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อ
การที่ตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น บ้านคลองเตยเรียน
อำเภอวังน้อย จังหวัดลพบุรี

สมชาย ศรีเอิบ

วิทยานิพนธ์เสนอต่อมหาวิทยาลัยรามคำแหง
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์)
ปีการศึกษา 2553

600251971

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง: ศึกษากรณี แหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อ
การพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น บ้านคลองทุเรียน
อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา

สมชาย ศรีเอียด

วิทยานิพนธ์เสนอต่อมหาวิทยาลัยรามคำแหง
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์)
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง

SELF-RELIANT COMMUNITY DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF
THE AGRICULTURAL LEARNING CENTER FOR SELF-RELIANCE
AND THE LOCAL ENVIRONMENT, BAN KHLONG THURIAN,
WANG NAM KHIAO DISTRICT, NAKHON
RATCHASIMA PROVINCE

SOMCHAI SRI-EID

A THESIS PRESENTED TO RAMKHAMHAENG UNIVERSITY
IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
(POLITICAL SCIENCE)

2010

COPYRIGHTED BY RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง: ศึกษากรณี แหล่งเรียนรู้
การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น
บ้านคลองทุเรียน อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา

ชื่อผู้เขียน นายสมชาย ศรีเอียด

สาขาวิชา รัฐศาสตร์

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพาพร พิมพิสุทธิ์ ประธานกรรมการ

รองศาสตราจารย์ ดร. คำรงค์ศักดิ์ จันทโททัย

ดร. บวร ประพฤตติ

มหาวิทยาลัยรามคำแหงอนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมล พุพิพิช)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

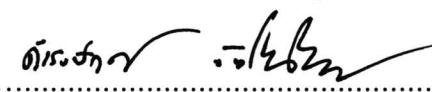
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....กรรมการ

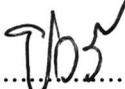
(รองศาสตราจารย์สุนทร บำงยี่จัน)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพาพร พิมพิสุทธิ์)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. คำรงค์ศักดิ์ จันทโททัย)

.....กรรมการ

(ดร. บวร ประพฤตติ)

1. การสร้างกระบวนการเรียนรู้เป็นกรอบแนวคิดหลักที่สำคัญอย่างยิ่งของ เกษตรกรวนเกษตร ในการเรียนรู้เพื่อปรับวิถีชีวิตให้เหมาะสมกับวิถีการผลิต และปรับ วิถีคิดเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด วนเกษตรเป็นรูปธรรมที่แสดงให้เห็นถึง ความสามารถในการจัดการศักยภาพของเกษตรกรที่จะกำหนดวิถีทางของตัวเองได้ หลากหลายรูปแบบและหลายระดับ โดยเฉพาะวนเกษตรในระบบนิเวศที่ไม่มีกระบวนการ วิศวกรรมย้อนกลับ มีแต่การสร้างระบบของความร่วมมือที่เข้มแข็งและเหมาะสม ขึ้นมาแทนที่ และไม่หวังที่จะย้อนกลับไปหลังกระบวนการ โลกาภิวัตน์ มีแต่จะพัฒนา ระบบเศรษฐกิจให้เข้มแข็งมากขึ้นกว่าเดิม ด้วยการพึ่งตนเอง ด้วยความเกื้อกูล และด้วย ความสมดุลขึ้นมาทดแทน

2. ผลกระทบจากนโยบายของรัฐทำให้สูญเสียระบบนิเวศป่าต้นน้ำ ส่งผลให้วิถี การดำรงชีวิต การผลิตทางการเกษตร การรุกเข้ามาบุกเบิกถากถางพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อเปิด พื้นที่การเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย พร้อมกับแนวคิดในเรื่องการผลิตเพื่อการค้าภายใต้ อำนาจของกลไกทางการตลาด เกษตรกรต้องแบกรับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทำให้เกือบ ทุกครัวเรือนมีหนี้สิน สูญเสียการพึ่งตนเอง และสูญเสียต้นทุนทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ อีกหลายปัญหา ไม่ว่าจะเป็น เกษตรกรขาดปัจจัยการผลิตทาง การเกษตร ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง สภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม ขาดเงินลงทุน ขาดแรงงาน ขาดความรู้เทคนิค และการจัดการในการทำวนเกษตร เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ อพยพมาจากหลากหลายถิ่นฐาน การสร้างจิตสำนึกรวมหมู่ให้เอื้อเพื่อเรียนรู้พึ่งพาอาศัย กันยังมีน้อยเป็นภารกิจที่ต้องใช้เวลาและความอดทนในการทำหน้าที่ของนักส่งเสริม ซึ่งเป็นสภาพปัญหาและวิถีของชาวไร่ยากจนทั่วไป

3. ศักยภาพในการพัฒนาของแหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและ สิ่งแวดล้อมท้องถิ่นในด้านการพึ่งตนเองนั้น มีดังต่อไปนี้คือ

3.1 ด้านเศรษฐกิจ มีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ สามารถ ผลิตผลผลิตได้เพียงพอต่อความต้องการ หัวใจหลักสำคัญ คือ การเปลี่ยนระบบความคิด ปรับกระบวนการทัศน์ในการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต เช่น

การทำเกษตรแบบวนเกษตร สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยปัจจัยพื้นฐาน ลดรายจ่าย
 ครอบครัวยุคใหม่ ส่วนที่เหลือก็นำไปขาย ทำให้ความสัมพันธ์ทั้งภายในครอบครัว และ
 ภายในชุมชน เป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน เกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นรากฐานสู่ความ
 เข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

3.2 ด้านเทคโนโลยี สามารถเลือกสรรประโยชน์ของการอนุรักษ์และพัฒนา
 เทคโนโลยีมาใช้ได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ มีวิธีการผลิตทางด้าน
 การเกษตร คือ “วนเกษตร” ซึ่งเป็นรูปแบบการผลิตที่เลียนแบบธรรมชาติ การใช้เครื่อง
 ไม้เครื่องมือเรียบง่าย สามารถจัดหาได้ในท้องถิ่น จึงไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งเทคโนโลยี
 ในระดับสูง ผลการผลิตก็มีการปรับใช้ให้เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่มีความ
 สลับซับซ้อนมากนัก

3.3 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีหลักการจัดการทรัพยากรที่
 ตั้งอยู่บนองค์ความรู้ เช่น วิธีการปลูกป่าและแนวคิดวนเกษตร ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวทางที่
 สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ การฟื้นฟูป่า การปรับเปลี่ยน
 รูปแบบการผลิตที่เหมาะสม ไม่ทำลายต้นทุนของฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า
 และสัตว์ป่า ควบคู่ไปกับการเรียนรู้เทคนิคการเกษตรที่เอื้อต่อวิถีธรรมชาติและ
 สิ่งแวดล้อม

3.4 ด้านสังคม การเสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่าง
 แท้จริง ซึ่งถือว่าเป็นกุญแจสำคัญในการที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง
 โดยใช้ระบบวนเกษตรในอดีตที่กำลังจะย้อนกลับไปสู่วิถีชีวิตที่มีคุณค่า มีการเกื้อกูลกัน
 และพึ่งพาอาศัยกันในสังคมระดับท้องถิ่น

3.5 ด้านจิตใจ สุขภาพวิถีไท เป็นภูมิปัญญาเพื่อการอยู่ร่วมกันและพึ่งพากัน
 ในด้านสุขภาพ เน้นการฝึกกลมหายใจและใช้สมาธิ เป็นการบริหารกาย บริหารจิต หลุด-
 พ้นจากความเจ็บป่วย ซึ่งเป็นการบริหารร่างกายของคนไทยที่มีมาแต่โบราณ เพื่อก้าว
 ไปสู่ประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

ABSTRACT

Thesis Title Self-reliant Community Development: A Case Study of
the Agricultural Learning Center for Self-reliance and
the Local Environment, Ban Khlong Thurian,
Wang Nam Khiao District, Nakhon Ratchasima
Province

Student' Name Mr. Somchai Sri-eid

Degree Sought Master of Arts

Major Political Science

Academic Year 2010

Advisory Committee

1. Assoc. Prof. Dr. Tipaporn Phimphisut Chairperson
2. Assoc. Prof. Dr. Damrongsak Janthothai
3. Dr. Borvorn Praprutidee

246192

In this thesis entitled “Self-reliant Community Development: A Case Study of the Agricultural Learning Center for Self-reliance and Local Environment, Ban Khlong Thurian, Wang Nam Khiao District, Nakhon Ratchasima Province,” the researcher conducts a qualitative research investigation. (1) The researcher first elucidates the historical background of the conceptual framework governing the development of agricultural learning centers promoting self-reliance and safeguarding and wisely using the local

environment. (2) The researcher also studies problems in and obstacles to the development of these agricultural learning centers. Finally, the researcher (3) analyzes and investigates the potential for the development of agricultural learning centers in the fostering of self-reliance and the safeguarding of local environments.

The researcher employed the qualitative method by collecting data from documents. Field data were collected by interviewing community leaders, community members, and through participatory observation.

Findings are as follows:

1. It is very important for agroforestry agriculturalists to learn how to realign themselves such that they can live lives suitable for current production methods and the modern system of marketing. In following agroforestry, agriculturalists must adapt their life styles in many different ways and at many separate levels. Although they participate in an ongoing ecosystem, these agriculturalists must adapt to the realities of the economic situation in which they find themselves since historical evolution cannot be reversed. They must develop a strong and appropriate system of cooperation since there is no hope they can return to the socio-economic conditions of the pre-globalization period. Even so, they still require an economic system entailing self-reliance, mutual aid and balance.

2. Some government policies have brought about deleterious consequences in the course of which sylvan and riverine ecosystems, ways of life, and traditional system of agricultural production have been destroyed.

There have been invasions in which forests were cleared to make way for agriculture and dwellings. Production for commercial trade under the sway of the marketing mechanism has forced agriculturists to shoulder high production costs. Almost all households have debts, have lost self-reliance, and have in effect forfeited or squandered the capital investment constituted by the natural environment itself.

In addition, there are many more problems, such as agriculturists not possessing the agricultural factors of production; not owning their own land; poor land conditions; absence of investment funds; insufficient labor power; and failure to command the technical knowledge required in the proper management of agroforestry and corresponding production techniques. Most agriculturists in a given area have migrated from a variety of places. Thus, there is an absence of the feeling of mutual belonging to a single community and learning mutual dependence. For such sentiments and attendant behaviors take time and patience to cultivate properly. In general, therefore, these are the problems confronting the poverty-ridden agriculturalists of today.

3. In any event, the potential for developing agricultural learning centers for cultivating self-reliance and safeguarding local environments can be outlined as follows:

3.1 The economic aspect: Self-reliance can contribute to local economic development. Sufficient agricultural products are produced for local needs. Most important are the changes that need to be made in the cognitive sphere. Agriculturalists must take on a new paradigm of thinking in which it

can be envisaged how agroforestry can lead to self-reliance. Engaging in agroforestry can reduce expenses. Families would produce enough to satisfy their own needs and could sell the surplus. Familial and community relationships based on mutual aid can bring economic strength to communities engaged in agroforestry.

3.2 The technology aspect: Whatever is of benefit in conservation schemes and modern technology can be selectively used whenever appropriate. Geographical locus itself can make it easier to pursue agroforestry using productive methods which actually emulate natural processes. Simple equipment and tools can be used and can be obtained in the local area. There is no need to depend on high technology. The output is controlled so as to conform to what local wisdom regards as sufficiency and what is required for techniques used is not at all complex and can be easily grasped by those imbued with local wisdom, thereby obviating the need for extensive formal training.

3.3 The aspect of natural resources and the environment: There are principles involved in the management of natural resources based on knowledge of methods to be used in reforestation and on the conceptual framework of the field of agroforestry. Herein are guidelines adequate to the management of natural resources in rural areas. Available are such notions as that of forest revitalization. The form of production should be controlled such that natural resources capital is safeguarded in the aspects of soil, water,

forests, and wild animals. Agricultural techniques which are not harmful to the natural environment must be adapted and put into appropriate use.

3.4 Social aspect: Encouraging community members to be active participants is an important key in the development of self-reliant agroforestry as in the past. This means returning to a way of life with concrete values, mutual aid and dependence upon one another in a local community.

3.5 The mental aspect: The traditional understanding of health in Thai culture has been grounded in an understanding of the benefits of living together in an amicable fashion and being aware of the importance of mutual aid. In regard to health, stress must be placed on learning how to breathe properly and using meditation as a means of avoiding both mental and physical illnesses. This was the path taken by the ancient Thais in their quest for true happiness and it should be emulated nowadays.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพาพร พิมพิสุทธิ์ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร. บวร ประพฤติดี และ รองศาสตราจารย์ ดร. คำรงค์ดี จันโททัย กรรมการที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ รวมทั้ง รองศาสตราจารย์สนธิ บางยี่ขัน ประธานกรรมการการสอบ ซึ่งได้ ให้ข้อเสนอแนะ และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ ต่อการทำวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัย จนสำเร็จลุล่วงได้สมบูรณ์ ผู้ศึกษากราบขอบพระคุณ เป็นอย่างสูง ในความกรุณาของท่านไว้ ณ ที่นี้

ขอบพระคุณอย่างสูง สำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ โดยเฉพาะ ลุงโชคดี ปรโลกานนท์ และผู้นำชุมชนรวมทั้งชาวบ้าน บ้านคลองทุเรียนทุกท่านที่ให้ความเป็นกันเอง และให้ความช่วยเหลือในด้านข้อมูลและตอบคำถามต่าง ๆ ด้วยความ ยินดี อีกทั้งยังสละเวลาในการทำงาน เพื่อเป็นธุระจัดการในเรื่องต่าง ๆ ขณะที่ผู้วิจัยได้ เข้าศึกษา ณ แหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น เป็นอย่างดียิ่ง

ขอบคุณพี่กฤษดา ทองจรรยา ที่สละเวลาอันมีค่าลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม และพี่ ๆ เพื่อน ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูล ขอขอบคุณน้องทัศนีย์ นิลสนิท ที่มาช่วย พิมพ์และช่วยจัดรูปแบบ ในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนลุล่วงด้วยดี

กราบขอบพระคุณบิดา มารดา คุณยาย และญาติพี่น้องทุกท่าน ซึ่งเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง ความสำเร็จของวิทยานิพนธ์เล่มนี้

สมชาย ศรีเอียด

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(4)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(7)
กิตติกรรมประกาศ.....	(12)
สารบัญตาราง	(15)
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	6
ขอบเขตของการศึกษา	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง	11
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	20
แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง	25
แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน	28
แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	33
ทฤษฎีการสร้างความทันสมัย	35
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	46
3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	52
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	52
วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล.....	53

บทที่	หน้า
4 การพัฒนาแบบพึ่งตนเองของแหล่งเรียนรู้การเกษตรบ้านคลองทุเรียน.....	55
โครงสร้างการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของบ้านคลองทุเรียน	
อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา.....	57
ความเป็นมาของแนวคิดในการเริ่มสร้างแหล่งเรียนรู้.....	58
การเปลี่ยนแนวความคิด เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.....	68
วนเกษตร ทางเลือกเกษตรกรรมยั่งยืน ที่แหล่งเรียนรู้การเกษตร	
เพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น (สวนลุงโชค).....	69
กระบวนการเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น.....	72
แหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น	
(สวนลุงโชค) สร้างการเรียนรู้ให้กับท้องถิ่น ผสมผสานการฟื้นฟู	
ระบบนิเวศป่ากับวิถีการผลิตตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน	
โดยใช้รูปแบบวนเกษตร.....	75
ศักยภาพในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง.....	77
เรียนรู้เชื่อมโยงพลังงาน กับคุณค่าวิถีชีวิต.....	81
สุขภาพวิถีไท ยังเป็นที่พึ่งพาได้.....	94
ศักยภาพการพึ่งตนเองของแหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง	
และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น.....	97
5 สรุป และข้อเสนอแนะ.....	110
สรุปผลการศึกษา.....	110
ข้อเสนอแนะ.....	116
ภาคผนวก.....	118
บรรณานุกรม.....	120
ประวัติผู้เขียน.....	125

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 การวิเคราะห์เปรียบเทียบการพัฒนาตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนา ในแนวทางของแหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น.....	107
2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการพัฒนาในแนวทาง ของแหล่งเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น.....	108